

Voorwoord

-- Anoenk Nuyens --
-- Esther Severi --
-- Ronald Geerts --

Laten we beginnen met een anekdote. Toen Marianne Van Kerkhoven en Pol Arias na vele jaren nog eens rondliepen in de Bourlaschouwborg in Antwerpen, waar ze samen hun carrière begonnen als dramaturg bij wat toen nog de Koninklijke Nederlandse Schouwborg (KNS) heette, ontdekten ze dat het kleine lokaaltje, ooit hun kantoortje, werd omgebouwd tot een toilet. Het is een tegelijkertijd hilarisch en een veelzeggende anekdote. Immers huizen dramaturgen vandaag in grotere ruimtes dan dat donkere hokje dat nu een toilet is. De dramaturg is uit de kast gekomen, zit niet alleen maar in haar kantoortje, maar werkt op de vloer. Daar waar de voorstelling gemaakt wordt. Tot deze hedendaagse visie op wat dramaturgie kan zijn en wat een dramaturg doet, heeft Marianne Van Kerkhoven in grote mate bijgedragen.

Van Kerkhoven heeft als dramaturge een unieke plaats in het podiumkunstenlandschap verworven. Haar loopbaan belichaamt als het ware de recente Vlaams-Nederlandse theatergeschiedenis sinds 1968 en leest als een verzameling van momenten waarvan we nu zeggen: dat was een soort begin; en altijd was zij erbij. Van Kerkhoven groeit op temidden van de podiumkunsten – haar vader Bert Van Kerkhoven is een tijdlang directeur van de KNS, haar moeder Jeanne Brabants staat aan de wieg van het Koninklijk Ballet van Vlaanderen. Haar eigen theatercarrière begint met politiek cabaret in de jaren 1960, nog tijdens haar studententijd aan de Vrije Universiteit Brussel (VUB). Kort daarna richt ze met gelijkgestemden een politieke theatergroep op in de jaren 1970, Het Trojaanse Paard. Als dramaturge bij het Kaaitheater werkt ze vanaf de jaren 1980 mee aan het werk van kunstenaars als Anne Teresa De Keersmaeker, Josse De Pauw, Jan Lauwers, Jan Ritsema en anderen. Deze beweging is ook wel gekend als de Vlaamse Golf, al stond ze zelf heel kritisch

Afbeelding 1: Pasfoto's van de jonge Marianne Van Kerkhoven.
Archief Marianne van Kerkhoven © Jonas Maes.

tegenover dat etiket. In de jaren 1990 gaat ze de discussie aan met jonge beeldenstormers die het politieke theater een nieuw elan geven en schrijft ze een aantal essays die decennia later nog steeds iconische teksten over dramaturgie blijken te zijn. Bij de opkomst van nieuwe vormen van theater aan het begin van de jaren 2000, waarbij helemaal anders werd omgegaan met parameters als tijd en ruimte, begint ze een intense samenwerking met Kris Verdonck. Tijdens de laatste jaren van haar leven – ze overlijdt in 2013 – begeleidt ze via stages een generatie jonge dramaturgen en ontwikkelt ze diverse samenwerkingen met jonge makers, in wier werk ze niet zelden een herpolitiserend detecteert.

Na haar overlijden begonnen verschillende mensen en partijen na te denken over haar nalatenschap: hoe ontsluit je het leven en werk van een van de meest toonaangevende dramaturgen van de Lage Landen? *Sarma, Laboratory for discursive practices and expanded publication* bracht zoveel mogelijk teksten van haar hand online, onder de naam *Anthology Marianne Van Kerkhoven*. Het Kaaithheater boog zich over haar archief, en haar laatste publicatie *Listen to the bloody machine*, over *END* van Kris Verdonck, wordt heruitgegeven door de Engelse uitgeverij Bloomsbury, omdat het voor studenten vandaag nog steeds een essentieel handboek blijkt.

Anoek Nuyens en Esther Severi startten in 2018 in opdracht van het Kaaithheater met een onderzoek naar de loopbaan van Marianne Van Kerkhoven. In hun zoektocht voerden ze gesprekken met talloze vrienden en collega's, tijdgenoten, getuigen, kunstenaars, jonge dramaturgen en zovelen meer, die haar van dichtbij gekend hadden. Wat opviel was dat er zelden een kwaad woord gezegd werd over Marianne. Integendeel: haar inzet, haar bescheidenheid en haar onmiskenbare invloed op het podiumkunstenveld leken haar eerder een heiligenstatuut te geven dan dat ze nog een gewoon mens was, van vlees en bloed. Dat werd gelukkig gecounterd met inspirerende, mooie, persoonlijke verhalen en ervaringen, soms gelukkig of humoristisch, soms ook tragisch – steeds met de grootste integriteit verteld.

Wat duidelijk werd uit die gesprekken was hoe intens Marianne geleefd heeft, en met welke overgave ze elke fase in haar leven onderging. Die intensiteit was aanstekelijk – Marianne is dan ook niet voor niets (mede)initiatiefnemer van verschillende, grote en belangrijke

projecten in de podiumkunstensector. Zo werkt ze eind jaren 1970 tot begin jaren 1980 als onderzoeker mee aan het grootschalige onderzoeksproject naar politiek theater aan de VUB. Ze zetelt in de eerste redactie van theatertijdschrift *Etcetera* en richt in de schoot van de Kaaithheaterwerking de periodieke publicatie *Theaterschrift* op dat vanuit theorie én praktijk reflecteert over de praktijk – een ambitieuze samenwerking tussen zes Europese cultuurhuizen dat in vier talen verschijnt en daardoor een unicum is in die tijd.

De drie redacteurs van deze editie hebben ieder een eigen, specifieke ervaring met Marianne Van Kerkhoven, die hun levens gevormd heeft. Anoek en Esther waren stagiaires bij Marianne tussen 2008 en 2010, waarna beiden op verschillende manieren in het podiumkunstenveld begonnen te werken als dramaturg en kunstenaar. Ronald startte in 1986 zijn loopbaan aan de VUB als onderzoeker in het onderzoeksproject naar politieke theater, gefinancierd door het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, waarvan Marianne Van Kerkhoven en Dina Hellemans de voortrekkers waren. Toen hij enkele jaren geleden een project over het werk van Marianne aan het opzetten was, bleek dat Anoek en Esther al een tijdje met die opdracht bezig waren. Van dan af zijn ze beginnen samenwerken, onder andere door een seminarie te organiseren met de studenten theaterstudie van de VUB. Een nieuwe generatie die Marianne niet gekend heeft, lezen en bespreken zo haar teksten.

Dit nummer van *Documenta* is tegelijkertijd een werk over én een werk geïnspireerd op Marianne. Deze uitgave is voor de gelegenheid niet opgedeeld in artikels, portfoliobijdragen en recensies, maar het is een bundel waarin theorie en praktijk door elkaar vloeien. Bijdragen zijn dan ook geschreven door zowel academici als mensen uit de praktijk. Het is een werk dat terugkijkt maar ook verder denkt waar Marianne gestopt is. Onderzoek naar Mariannes leven en werk komt hier aan bod, maar ook is er aandacht voor de invloed die ze uitoefende op diegenen die met haar gewerkt hebben, door haar opgeleid zijn, of haar zelfs nooit gekend hebben maar geïnspireerd zijn geraakt door de geest in haar teksten.

Esther Severi begint de reeks met een stuk over het politieke engagement van Marianne Van Kerkhoven van eind jaren 1960 tot aan het begin van de jaren 1980. Vooral de oprichting van Het Trojaanse Paard, de specifieke werkwijze van het gezelschap en de sociaal-cul-

turele context van die tijd staan daarin centraal. Hierop volgt een interview dat Liesbeth Groot-Nibbelink voerde met Marianne in 2004 waarin wordt ingegaan op het werk met verschillende kunstenaars in de context van het Kaaitheater vanaf de jaren 1980. Anoek Nuyens laat zich inspireren door het gedachtegoed van Marianne en wil, in haar eigen woorden, op de schouders van Marianne staan en verder denken. In een eerste tekst die ze schreef in samenwerking met Gable Roelofsen, nemen de auteurs de protesten van de afgelopen jaren rond #metoo, de klimaatcrisis en Black Lives Matter onder de loep. Beide auteurs vragen zich af in hoeverre daadwerkelijk sprake is van structurele verandering binnen de podiumkunsten. In een tweede tekst staat de vraag centraal hoe internationale samenwerking in de podiumkunsten vandaag nog mogelijk kan zijn. Maaïke Bleeker zet uiteen in welke mate Mariannes dramaturgische loopbaan exemplarisch is voor de ‘nieuwe dramaturgie’ en hoe die nieuwe dramaturgie aansluit bij een denken-maken dat zij detecteert in vele hedendaagse kunstenaarspraktijken. Hoewel de bijdrage van Erwin Jans al verscheen als inleiding bij de *Anthology Marianne Van Kerkhoven* op Sarma.be en in het tijdschrift *Etcetera*, mocht dit artikel in deze publicatie niet ontbreken. Jans biedt een verhelderend inzicht in het schrijfparcours van Marianne doorheen haar carrière.

We kiezen ervoor om, naast de stemmen over Marianne, ook Marianne zelf aan het woord te laten via drie sleutelteksten van haar hand. De eerste tekst is “Het bescheiden denken” (1993) – een bijzondere denkoefening waarin Marianne de praktijk van de wetenschapper en de kunstenaar met elkaar vergelijkt. Als artistieke onderzoekers blijft deze tekst voor ons, en hopelijk met ons voor vele anderen, een referentie die telkens weer opduikt wanneer het gaat over de specificiteiten van artistiek onderzoek ingebed in de praktijk van de kunstenaar.

Een tweede tekst van Marianne zelf die we opnemen is de klassieker “Kijken zonder potlood in de hand”. Buiten het feit dat deze tekst door tal van dramaturgen steeds opnieuw als een handleiding aangehaald wordt, speelt deze tekst de hoofdrol in het stuk van Fanne Boland en Jasmijn Van Wijnen. Via een close reading ervan, waarbij tools en eigenschappen van de dramaturg in een breder kader worden

Afbeelding 2: Portret van Marianne Van Kerkhoven © Jochem Jurgens.

geplaatst, komen we dichterbij tot de kern van deze korte maar dichte sleuteltekst over dramaturgie. Een derde en laatste tekst van Marianne zelf is “The Ongoing Moment” uit 2009, een van haar laatste essays die werd gepubliceerd voor haar overlijden. In deze tekst komt haar talent als systeemdenker en haar feilloze gevoel voor de tijdsgeest sterk naar voren.

De net afgestudeerde Annelies Houtteman kwam met de teksten van Marianne in contact tijdens haar studies aan de VUB – zij voelt zich bijzonder geïnspireerd door de beroemde begrippen ‘kleine en grote dramaturgie’ en bekijkt in detail de tekst waarin Marianne haar denken rond deze begrippen uiteenzet. Edith Cassiers gooit het over een radicaal andere boeg. Vanuit een hedendaags genderperspectief kijkt zij in detail naar de loopbaan en het denken van Marianne – een perspectief dat in reflecties en gesprekken over Marianne vaak sluimert op de achtergrond maar zich zelden prominent durft te manifesteren. Nienke Scholts geeft een impressie van twee bijeenkomsten van de oud-stagiairs van Marianne, speciaal voor dit nummer geïnitieerd. Buiten de vele herinneringen die hier met elkaar gedeeld werden, wordt duidelijk in welke mate Marianne het parcours van jonge aspirant-dramaturgen mee gevormd heeft en hoe verschillende aspecten van haar denken nog steeds doorklinken in de manier waarop diezelfde mensen zich vandaag in hun diverse praktijken organiseren.

Natuurlijk geeft het voorliggend nummer van *Documenta* een verre van volledig beeld van het werk en de invloed van Marianne Van Kerkhoven. We sturen het de wereld in als een uitnodiging voor onderzoekers, schrijvers en dramaturgen om op de een of andere manier aan de slag te gaan met de erfenis van Marianne, zich erover te buigen, ze te toetsen aan vandaag en door te geven in hun praktijk.

Geciteerde werken

Van Kerkhoven, Marianne. “Onze jongens in de golf. Over het belang van wortels en andere zaakjes.” *Etcetera* 5:20 (1987): 2-11.

Deze publicatie had niet tot stand kunnen komen zonder de steun van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (FWO), Kaaitheater en Kunstenpunt.

Pirandello zei ooit dat een historisch feit als een zak is: het blijft niet rechtop staan tenzij we er iets insteken. Geschiedenis betekent: constante interpretatie en dus ook een constante herschrijving van het voorbije. Een nooit eindigende dialoog tussen heden en verleden.

Marianne Van Kerkhoven

*“Aantekeningen omtrent geheugen en lichaam, traditie en vernieuwing. Elke dans vindt zijn bron in wat voorheen werd gedanst.” Tekst uitgesproken op het eerste Festival van Hedendaagse Dans in Moskou, oktober 1999 en daarna gepubliceerd in *Etcetera 71*, 2000 (*Van het kijken en van het schrijven 215*).*